

Gazdasági és vállalkozási ismeretek oktatása

A jelen és a továbbfejlesztés feladatai

Dolgozatom első része a középiskolai gazdasági, vállalkozói képzés születésével kapcsolatos elképzelések függvényében vizsgálja, hol tart ma a gazdasági, vállalkozási ismeretek oktatása.

Második része azokat a teendőket veszi sorra, amelyek a meglévő programok fejlesztéséhez, az iskolai alkalmazás színvonalának emeléséhez elengedhetetlenek.

Hitek, tévhitek a gazdasági és vállalkozási ismeretek oktatásával kapcsolatban

1991–1992-ben születtek meg az első középiskolai vállalkozásoktató programok. Bevezetésükkel a cél – többek között – az volt, hogy a 14–18 évesek megismerjék a vállalkozások világát, az egy kisvállalkozás alapításához szükséges feltételeket. Vagyis a képzés eszközével kívánták növelni az esélyt, hogy a tanulókból sikeres vállalkozók legyenek.

A piactudással kapcsolatos ismeretek nem ekkor kerültek be először a középiskolákba. A nyolcvanas évek végén jelent meg a közgazdasági szakközépiskolákban a Közgazdaságtan (mikroökonómia, makroökonómia) nevű tárgy. A rendszerváltást megelőzően egy „semleges” szakmai tárgy bevezetése mellett döntöttek. A rendszerváltást követően jelenhettek meg azok a tárgyak, amelyek már nyíltan a „kapitalizmus ideológiáját” hirdették. A vállalkozási tárgyak a különböző szakmákat oktató szakmunkásképző intézeteken, szakközépiskolákon át a gimnáziumokig fokozatosan tért hódítottak. Lényegében azonos tartalommal 1995-ben a NAT kereszteli át ezeket az ismereteket Vállalkozási ismeretekről Gazdasági ismeretekre.

A vállalkozási, gazdasági ismeretek bevezetéséhez, tanításához, a képzés elterjedéséhez számos elképzelés, hiedelem kötődött. Egyes kérdésekben már akkoriban megoszoltak a vélemények; akik az első években kezdték az új ismereteket tanítani szinte valamennyi hitték: „Ez a tárgy más lesz, mint a többi.”

Valóban más-e ez a tárgy, mint a többi?

Az elképzeléshez az adott alapot, hogy a Gazdasági ismeretek a napjainkban valamennyiünket körülvevő valóságból merít, s megpróbálja azt bemutatni, törvényszerűségeit megértetni, a kiépülő piactudás feltételei közt kívánta a boldogulást elősegíteni. Ebből következett az a feltételezés, hogy a tanulók számára ez a téma érdekes lesz, és szívesen vesznek majd részt az órákon.

A gazdasági képzés sajátos módszertanának köszönhetően sok helyen valóban „más” ez a képzés, mint a többi tárgy.

További különbség, hogy a vállalkozói módszert az is alkalmazhatja, akinek nincs közgazdasági végzettsége, nem a tantárgy szakértője. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a gyakorlatban többnyire nem közgazdász tanárok tartják a vállalkozói tárgyakat a közép-

iskolában. (Kivétel ez alól a szakképzésnek az a része, ahol a vállalkozási, gazdasági ismereteket speciális szakismeretnek tartják.)

Más szempontból azonban a tapasztalat azt mutatta, hogy a diákok gyakran ugyanolyan tantárgynak tekintik a gazdasági, illetve vállalkozói képzést, mint más tárgyakat. A Vállalkozásoktató Tanárok Országos Egyesülete 1996-ban a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány támogatásával kutatást végzett, vajon mennyire eredményes a fiatalok képzése e téren. Arra a kérdésre, hogy mi mindenre van szükség egy vállalkozás alapításához, a vállalkozási ismeretek szükségességét csupán a megkérdezett tanulók 17%-a említette meg. Ezek szerint tehát a diákok többsége nem érzi át kellőképpen az iskolákban tanultak fontosságát; a köznapi életben való alkalmazhatóságát.

A kutatás összességében rávilágított, hogy a középiskolásoknak csak egy töredéke nyitott az öt körülvevő világ iránt, a többség – miközben a pénz szerepét kulcsfontosságúnak tartja, és szeretne minél többel rendelkezni – azt már nem érzékeli, hogy a gazdasági, vállalkozói képzés éppen e cél elérését is segítheti. A vállalkozási, gazdasági ismeretek oktatása a módszertanával okozott meglepetést, újdonságot a diákoknak, azonban ez – éppen azon elvárásaik miatt, hogy ez is olyan tantárgy, mint a többi – nem mindig talált kedvező fogadtatásra, nem értették, miért is lenne szükségük valami „másra”.

*A gazdasági, vállalkozói képzés
nem csodaszer*

A vállalkozásoktatás megszületésétől sohan azt várták, hogy az egyre jobban beszűkülő munkaerőpiacon a vállalkozásoktatás segíthet munkanélküliből vállalkozót fagyni. A már idézett kutatás eredményei egyértelműen bizonyították, hogy ez téves feltételezés volt.

A kutatásban részt vevő diákok döntő többsége a jövőre vonatkozó elképzelésekben a továbbtanulást jelölte meg elsődleges célként. Mindössze 13,3% nyilatkozott úgy, hogy nem szeretne továbbtanulni, ők elsődleges célként az álláskeresést jelölték meg.

Az összes diák alig 3%-a fejezte ki elsődleges affinitását a vállalkozási szférához. Többen jelöltek be egynél több lehetőséget erre a kérdésre. Ezek mindegyike tartalmazta a továbbtanulási szándékot, és többségük a vállalkozóvá válást. Ezek a válaszok azonban azt jelzik, hogy a vállalkozóvá válás mint gondolat csupán a távoli jövőben jelenik meg mint alternatíva, a jelenlegi helyzetben nem merül fel mint lehetőség.

Azon tanulók esetében, akik úgy gondolták, nincs reális esélyük a továbbtanulásra, mindössze 6,2%-uknál jelent meg a vállalkozásba betársulás, vagy az önálló vállalkozóvá válás mint alternatíva, de itt sem mindig elsődleges célként, hanem csak második vagy harmadik lehetőségként.

Összefoglalva, azt kell tehát mondanunk, hogy a vállalkozóvá válás nem jelenik meg komoly alternatívaként a középiskolás tanulók jövőképében, még a gazdasági, illetve vállalkozásoktatással foglalkozó intézményekben tanulók között sem.

A kutatás összességében rávilágított, hogy a középiskolásoknak csak egy töredéke nyitott az öt körülvevő világ iránt, a többség – miközben a pénz szerepét kulcsfontosságúnak tartja, és szeretne minél többel rendelkezni – azt már nem érzékeli, hogy a gazdasági, vállalkozói képzés éppen e cél elérését is segítheti. A vállalkozási, gazdasági ismeretek oktatása a módszertanával okozott meglepetést, újdonságot a diákoknak, azonban ez – éppen azon elvárásaik miatt, hogy ez is olyan tantárgy, mint a többi – nem mindig talált kedvező fogadtatásra, nem értették, miért is lenne szükségük valami „másra”.

A munkaerőpiaci információk nélkül döntenek a diákok

A gazdasági, vállalkozói képzés részben a szemléletével, módszertanával kellene, hogy segítse a diákokat. Ha sikerül felkelteni a tanulók érdeklődését az őket körülvevő világ iránt, ha sikerül hozzászoktatni őket, hogy a számukra szükséges információkat maguk szerezzék meg különféle forrásokból, akkor a munkaerőpiacra vonatkozó aktuális információkat is meg kellene tudniuk szerezni. Az érettségi előtt állóknál elvileg már meg kell legyen az ez iránti igény. A már hivatkozott kutatás során olyan szakközépiskolai tanulókat is megkérdeztünk, akik már végzősként több éves gazdasági, vállalkozói képzésen túl voltak. Azt vizsgáltuk, hogy a diákok milyen munkaerőpiaci információkat tartanak fontosnak, ezek hogyan függenek össze az életpálya-választással, illetve az információk milyen szerepet játszanak a döntésekben.

Az iskola elvégzése után a legtöbben szeretnék volna folytatni tanulmányaikat, csupán a megkérdezettek 7%-ának nem állt ez egyáltalán szándékában.

A jövővel kapcsolatos döntés a többségben nagyjából egy évvel a döntés előtt alakult ki, de sokan állították, hogy már régebb óta megvolt bennük az elhatározás.

A szülők szerepe fontos befolyásoló tényező, a kérdőívet kitöltők majdnem felénél a szülők segítettek a továbbtanulással kapcsolatos döntés meghozatalában.

A tanulók 84%-a ugyan maga döntött, de a szülők egyetértésével, míg 14 százalékuknál a szülők rábeszélése győzött. Legtöbben szüleiktől és barátaiktól kaptak segítséget lendítő szakmájuk megválasztásában, 17% pedig önállóan határozott.

Több szakmát kellett rangsorolni az elérhető jövedelem és az irántuk való kereslet alapján. Feltűnő volt, hogy amíg az anyagi elismertség szerinti besorolás megközelítette a valóságot, addig a kereslet megítélésében a valósághoz képest szinte teljesen fordított sorrendet állítottak fel a diákok! Vagyis alig-alig rendelkeztek a végzősök a sztereotípiákon túl valós munkaerőpiaci információkkal.

Az egyes munkaerőpiacra vonatkozó állítások közül a többség szerint a legfontosabb az 5. éven megszerezhető szakmák piaci értékét tudni, hogy hol, mennyi fizetéssel lehet elhelyezkedni. Ezt az információt a többség szerint fontos, sőt, nagyon fontos tudni.

A többi állítás esetében – pl. ismerni, hogy a pályakezdő munkanélkülieknek milyen támogatásokat nyújtanak, tudni az egyes foglalkozási területen (pl. pénzügy, jog, közigazgatás) dolgozók átlagfizetésének növekedési ütemét, a környéken (a fővárosban) a munkanélküliség mértékét –, az a közös vélemény alakult ki, hogy nem árt, ha tisztában van velük az ember.

A kutatás alapján a realitás: a gazdasági, vállalkozói képzésben részt vevő diákok legfontosabb célja a minden áron továbbtanulás, a többség esetén gazdasági jellegű felsőoktatási intézményben és/vagy a már tanult ismeretekre építő ötödéves szakmai képzésben. A munkaerőpiaci információk lényegében nem játszanak érdemi szerepet a diákok döntésében.

Állami szerepvállalás hiányában a gazdasági képzés fejlesztése az iskolákra maradt

A kilencvenes évek elején magától értetődőnek látszott, hogy a piacgazdaság kiépülésével fontos lesz annak tanítása: mi a piacgazdaság. Ebben a hitben sokaknak csalódnuk kellett.

A közoktatás fejlesztésében elvileg meghatározó szerepet kellene, hogy játsszon az állam. 1996-ig egyáltalán nem indult állami program a gazdasági ismeretek oktatásának bevezetésére, elterjesztésére. 1997-ben a Közoktatási Modernizációs Közalapítvány ezt a hiányt pótlandó külön e területre írt ki pályázatot. A többéves lemaradást egyetlen pályázattal nyilván nem lehetett orvosolni.

A gazdasági ismeretek megjelenése az iskolában egyrészt számos iskola igazgatójának, igazgató helyettesének volt fontos. Ha e vélekedésükhöz nem találtak önkéntes partnert a nevelőtestületen belül, akkor kijelöltek egy-egy kollégát, akire „rászakadt” a tárgy

oktatása. Sok iskolában egy-két tanárnak, jó esetben egy egész munkaközösségnek a szívügyévé vált a képzés beindítása. Kedvező esetben az iskola vezetése támogatta az elképzelések megvalósítását, gyakran azonban hosszú küzdelem árán kapott lehetőséget a tanár a tanítás megkezdésére.

Sok helyen a szülők határozottan támogatták a képzés beindítását. Ők elsősorban mint napjainkban szükséges szakmai ismereteknek tartják a gazdasági ismeretek oktatását. Ugyanakkor az is mindig központi kérdés volt számukra, mit ér ez a tárgy a továbbtanulás szempontjából.

A szimulációra épülő diákvállalkozások széles körben elterjedtek

A vállalkozásoktatás megszületésével a leglátványosabb újdonságot az iskolák életében a diákvállalkozások jelentették. A kezdeti felfokozott érdeklődés, az első, diákok közreműködésével szervezett vásárok sikerei azt sejtették: a diákvállalkozások széles körben elterjednek majd. A szimulációra épülő – nem valódi – diákvállalkozások száma ma már egy tanévben meghaladja a százat.

Valódi diákvállalkozásból ugyanakkor ma Magyarországon alig működik néhány. (Valódi diákvállalkozásról akkor beszélhetünk, ha az érvényben levő jogszabályi előírások alapján egy elkülönült jogi, szervezeti, gazdasági egységet hoznak létre a diákok.) Számuk inkább csökkenő, semmint növekvő tendenciát mutat.

Az egyik ok, hogy egy-két példa kivételével nincsenek valódi diákvállalkozások, a hazai vállalkozások szabályozásának kötöttségeiben rejlik. Kevésbé ütközik jogi akadályokba, ha szimulált vállalkozásokat hozhatnak létre a tanulók.

A kevesebb jogi probléma mellett a szimulált diákvállalkozások népszerűségének oka véleményem szerint elsősorban inkább a két módszer közti különbségekre vezethető vissza.

A legfontosabb elérendő célok szempontjából a szimulált vállalkozás ugyanúgy megfelelő lehet, mint a valós, ugyanakkor az előbbinek – tanulási, tanítási szempontból – több előnye van. Véleményem szerint meghatározó jelentőségű, hogy a szimulált diákvállalkozás a tanártól, diáktól még vállalható plusz terhet követel, míg a valódi diákvállalkozás alapítása, működtetése minden mást képes háttérbe szorítani.

A gyakorlatban többnyire olyan megoldások terjedtek el, hogy jogilag ugyan nem jön létre valódi vállalkozás, azonban a tanár által meghatározott szabályok mellett a diákvállalkozások működésében sok a valós elem, például, ha korlátozottan is, de a diákok dolgoznak pénzzel, olyan terméket kell előállítaniuk, amelyről valódi vásárlók mondják ki a véleményüket azzal, hogy megveszik-e azt vagy sem.

A gazdasági, vállalkozói képzés részben a szemléletével, módszertanával kellene, hogy segítse a diákokat. Ha sikerül felkelteni a tanulók érdeklődését az őket körülvevő világ iránt, ha sikerül hozzászoktatni őket, hogy a számukra szükséges információkat maguk szerezzék meg különféle forrásokból, akkor a munkaerőpiacra vonatkozó aktuális információkat is meg kellene tudniuk szerezni. Az érettségi előtt állóknál elvileg már meg kell legyen az ez iránti igény. A már hivatkozott kutatás során olyan szakközépiskolai tanulókat is megkérdeztünk, akik már végzősként több éves gazdasági, vállalkozói képzésen túl voltak. Azt vizsgáltuk, hogy a diákok milyen munkaerőpiaci információkat tartanak fontosnak, ezek hogyan függenek össze az életpálya-választással, illetve az információk milyen szerepet játszhatnak a döntésekben.

Kialakult a gazdasági, vállalkozói programok piaca

Mivel az oktatási kormányzat évekig nem tett érdemi lépéseket a gazdasági képzés iránti igény kielégítésére, iskolák és civil szervezetek munkájának eredményeként számos vállalkozásoktató program született. A fejlesztést követően egy-egy program eredményességét, életképességét az bizonyította, hány iskola csatlakozik valamely programhoz. Így a kilencvenes évek közepére kialakult a gazdasági, vállalkozói programok piaca. Talán nem tévedek nagyot, ha azt állítom, hogy nincs a világon még egy ország, ahol a középiskolákban ennyire színes lenne a képzési paletta a gazdasági, vállalkozói nevelés területén, mint nálunk.

1995-ben legalább húsz program működött az országban. Ezek közül több ma már alig emlékeztet akkori formájára: részben a folyamatos fejlesztés eredményez új megoldásokat, részben az átalakuló oktatási rendszer készletkihasználására az iskolákat. Ami a kilencvenes évek elején újdonságnak számított, vonzerőt jelentett a beiskolázáskor a szülők szemében, az napjainkra mindennapos dologgá vált. Számos programot ma már nem kínálnak átvételre a többi iskolának. Ugyanakkor ma is születnek újabb, széles körű terjesztésre szánt programok.

Érdeemes röviden áttekinteni, mi a helyzet napjainkban az egyes programokkal. A leírás valószínűleg korántsem teljes körű, és nem minden esetben lesz teljesen pontos; a megjegyzések természetesen a saját szubjektív véleményemet tükrözik.

– „*Vállalkozni jó*” – a SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány programja (angol adaptáció).

A program legfontosabb erénye a vállalkozói nevelés új módszertanának, az „aktív tanulási módszer”-nek a meghonosítása. A 12–16 éveseknek szóló programban egy (részben szimulált) vállalkozás megalapításának legfontosabb lépéseit élik át a diákok. A programhoz tanári kézikönyv és munkafüzet tartozik. (Ezeket ma is meg lehet vásárolni.) A program erőssége volt a két napos módszertani tréning, amelyen több, mint száz tanár vett részt. Ilyen tréning már nem indul; beolvadt a SEED egyik újabb programjába.

– „*IPOSZ osztályok*” – az Ipartestületek Országos Szövetsége, az NSZI, KHVM és az MKM közreműködésével a szakmunkásképzés megújítására tett kísérlet 1991-től. A szakképzésben először lesz önálló tantárgy a vállalkozási ismeretek, a szakmai gyakorlatot vállalkozók mellett végzik a tanulók. Összességében kb. száz ilyen osztály indult. Az új szakképzési modell elfogadása lényegében azt jelentette, hogy ez a képzés már nem indítható.

– *Young Enterprise* – 1992 őszétől indult a Közgazdasági Politechnikumban az egyéves, heti 1–2 órás program, melynek keretében a diákok (részben szimulált) vállalkozást alapítanak, működtetnek, és végül megszüntetnek. A diákok munkáját útmutató, segédlet és dokumentáció segíti. A programhoz 1998 őszéig huszonhat iskola csatlakozott. A program egyedülálló erőssége a (szimulált) diákvállalkozások alapításának és működtetésének átfogó rendszere. A program angol adaptáció, gazdája a Magyarországi Young Enterprise Alapítvány. 1998. szeptemberétől az Alapítvány *Játékos vállalkozásoktatás* címmel 30 órás, a kötelező tanártovábbképzésbe beszámítható tanár-felkészítő programot indított.

– *Junior Achievement* – az óvodától a középiskoláig kínál az egyes korosztályokhoz illeszkedő tananyagot. A korosztályi sokszínűsége mellett kiemelkedő a középiskolai program komplexitása. A tankönyv és munkafüzet mellé számos kiegészítő elemet kínál. A programhoz több mint százötven iskola csatlakozott. Amerikai adaptáció, gazdája a Junior Achievement Magyarország Alapítvány. A tanárok munkáját háromnapos felkészítő tréning segíti, amelyet év közben több egynapos rendezvény követ. 1998 őszétől a felkészítő tréning 30 órája beszámítható a kötelező tanártovábbképzésbe.

– *Hunfalvy János Külkereskedelmi és Közgazdasági SzKI szakmai programja* – a JA középiskolai programot saját fejlesztésű 3–4. éves szakmai képzéssel egészítették ki, amely Külkereskedelmi vállalkozó szakképesítést adott az érettségi mellett a diákoknak. Tankönyvek és feladatgyűjtemény segíti a tanulást. Két követő iskolája van a programnak. Az új szakképzési modellnek megfelelően a program átalakításra szorul. A kísérletről nőtt ki a Külkereskedelmi vállalkozási ügyintéző szakma, amely az OKJ-be is bekerült.

– *Közgazdasági Politechnikum szakmai programja* – a 10. osztályban mindenki számára kötelező egyéves Young Enterprise programot a *Profitjáték* nevű gazdasági társasjáték, valamint közgazdasági és vállalkozási ismeretek egészítik ki 3–4. éven. Az érettségit adó képzést tankönyvek segítik, amelyek most kerülnek átdolgozásra a NAT és az új szakképzési modell figyelembe vételével. (Az eredeti könyvek angol forrásból származtak.)

– *Kisújszállási Kísérlet, vállalkozási ügyintéző képzés* – az emelt szintű nyelvtanítás mellett számos új tárgyat vezettek be másodiktól a negyedik osztályig, mint például Üzleti etika, Vállalkozások pénzügyi kapcsolatai, Kisvállalkozások alapítása és működtetése. A tárgyakhoz több könyv is készült.

A programban külön tárgyat kapott a készség- és képességfejlesztés, amelyhez játékgyűjtemény készült. A program érettséggel zárult. Közel húsz követő iskolája volt a kísérletnek. Részben a szakképzési modell változása, jelentős részben pedig a kísérlet kidolgozásában főszerepet játszó tanárok távozása lényegében megszüntette a hazai gazdasági képzésben korábban kiemelkedő szerepet betöltő szellemi műhelyt.

– *Alternatív Közgazdasági Gimnázium szakmai programja* – az iskola valószínűleg az első volt Magyarországon, amely már 1990 körül beépítette a pedagógiai programjába a diákok vállalkozói, gazdasági nevelését. Napjainkban a hatosztályossá átalakult iskolában a 7–8. évfolyamon a Junior Achievement program megfelelő tananyagát használják, 9. évfolyamon választhatják a diákok a Young Enterprise-t, a 11–12. évfolyamon szakirányú tanulás esetén Gazdaság és üzlet nevű tantárgyat tanulnak a diákok. E tárgyhoz kétkötetes tankönyv is készült. Akik a gimnáziumi ágon tanulnak a 11–12. évfolyamon, választhatják a Társadalomismeret tárgyat emelt óraszámában, amely a történelem mellett közgazdasági, szociológiai, filozófiai alapokkal is megismerteti az érdeklődőket.

– *Gazdasági játékok – játékos gazdaság* – AKG-s háttérrel egy amerikai alapítvány által Magyarországra hozott gazdasági játékokból készült egy oktatócsomag. Részei egy segédeszközök – pl. játékpénzt –, tartalmazó doboz, tanári kézikönyv a játékok leírásával, kiegészítve a szükséges háttérismeretekkel. A játékok alkalmazásához tanári tréning nyújt segítséget.

– *Vállalkozói ügyintéző V. évfolyamos képzés, Egri Közgazdasági SzKI* – ez is a kilencvenes évek elején indult kísérleti program, amely a közgazdasági képzés megújítására készült. A program jellemzői a korábbinál magasabb szintű nyelvi képzés, a gyakorlatorientált szakmai képzés. Érettségi mellett adott szakképesítést. Valószínű, hogy a szakképzési modell változásával ez a program is módosításra szorul.

– *Kereskedelmi szakközépiskolák* – 1992 óta a kereskedelmi iskolákban új tanterv alapján tanítanak, amely tartalmazta a vállalkozási ismereteket is. A tanításhoz néhány füzet készült, amelyek az új ismereteket tartalmazták. Valószínű, hogy a szakképzési modell változásával ez a program is módosításra szorul.

– *Vállalkozásra nevelés a szakképzésben* – a „Vállalkozni jó” sikerét követően a tizenhét évesnél idősebb korosztálynak fejlesztette ki az új programot 1994-ben a SEED Alapítvány (angol forrásból). Továbbra is az „aktív tanulási módszer”-en van a hangsúly. Segédletként egy tanári kézikönyv készült el. A módszer elsajátítását négynapos felkészítő tréning segíti. Ezt további kétnapos tréninggel lehet kiegészíteni, amely bemutatja, ho-

gyan lehet az esettanulmányokat és a számítógépet használni a gazdasági képzésben. A kötelező tanári továbbképzésbe 60 óra számítható be.

– *Business az Biznisz* – a Magánvállalkozásokat Fejlesztő Központ adaptálta az eredetileg amerikai videoprogramot, amelyet munkafüzetek egészítenek ki. A világbanki iskolákban megtalálható az anyag.

– *Világbanki iskolák* – a közgazdasági szakképzés megújításának részeként közel nyolcvan iskola indított új tantervek és tananyagok alapján képzést. Továbbra is felhasználva a mikro- és makroökonómiát (elméleti közgazdaságtant), Üzleti gazdaságtan néven kidolgoztak mellé egy új tantárgyat. A tanításhoz tankönyv-sorozat készült. A programot lezárták tekintik, mivel a világbanki forrásokat napjainkban másra fordítják. Jelentőségét az adja, hogy ezt a programot olyan modellnek tekintik, amelynek alapján a szakképzés új rendszerének fel kellene épülnie.

– *N+1 Bt. Dunaújváros* – flamand modell alapján a dunaújvárosi Rudas László Közgazdasági Szakközépiskola fejlesztette program értékűvé. Egyedülálló sajátossága a valós diákvállalkozás alapítása és működtetése, amelyre a tanterv épül. Óriási volt iránta az érdeklődés, de a korábban említettek miatt máshol nem vették át a módszert. A bt.-t többször fenyegette a megszűnés veszélye; nem tudom, hogy ma működik-e még.

– *4H Szövetség* – szinte nincs olyan tevékenység, amelynek ne lenne gazdasági vonzata, ezért nyitottak az eredetileg amerikai program hazai képviselői a gazdasági, vállalkozói képzés irányába. Az egri Tanárképző Főiskola volt ebben a partner, munkafüzetet és tanárfelkészítést tudnak a gazdasági alapismeretek tanításához biztosítani. 1995 táján több mint száz iskola – főleg általános iskola – vett részt a programban. Hányan építették be a gazdasági képzést az eredeti programba, erről nincs információm.

– *Vállalkozásoktatás a szakképzésben* – a Nemzeti Szakképzési Intézet támogatásával kidolgozott program, amely alapvetően a szakmunkásképzésben szerette volna segíteni a vállalkozási képzés elterjedését. A 108 órás tanterv alapján egy tankönyv és egy feladatgyűjtemény készült el. A program tantervét az NSZI minden szakképző intézménynek elküldte, de arról nincs információm, hány iskolában tanítanak ez alapján.

– „Ohioi program” – a program az amerikai eredeti alapján a Glob Info Alapítvány, valamint a Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány és hálózata segítségével jutott el az iskolákhoz. A kisvállalkozások alapításához és működtetéséhez szükséges ismereteket a tanulók tankönyv segítségével sajátíthatták el. Tudomásom szerint inkább az iskolarendszeren kívüli képzésben terjedt el.

– *Svájci-magyar program* – a Svájci-Magyar Vállalkozásfejlesztési Alapítvány programja is elsősorban új módszertani elemekre épül. Tanárfelkészítő tréninget és munkafüzetet biztosítanak azoknak, akik a programhoz csatlakoznak. Elterjedéséről nincs információm.

– *Székesfehérvári Regionális Vállalkozásfejlesztési Központ középiskolai programja* – programjuk középpontjában a vállalkozói diákklub állt, amely lehetővé tette az iskola időn túl a 12–16 éves fiatalok gazdasági, vállalkozói nevelését. A korosztályhoz igazítva kis, rajzos füzetecskéket készítettek a legfontosabb ismeretekről. (Az elmúlt évben ezek új kiadást értek meg.) A módszertan és az ismeretek átadására tanárfelkészítő tréningeket tartottak. A középiskolásoknak megyei szinten vállalkozói versenyt rendeztek.

– *Sasakawa (?) Alapítvány programja* – a tanárkollégák a tanítást segítő munkafüzetet mutattak, illetve volt, aki szerint videoanyag is része a programnak. Nincs több információm róla.

– „*Milliomos akarok lenni!*” – kanadai kormánytámogatással középiskolások részére szerveztek nyári tanfolyamokat azoknak, akik érdeklődtek a „pénzcsinálás” fortélyait. A program jelenéről nincs információm.

A vállalkozási, gazdasági képzésben élenjárók a fejlesztéseket saját forrásokból indították el, és pályázatok, alapítványi, vállalkozói támogatások segítségével tudják a programokat kidolgozni.

A felsorolásból az is látható, hogy a két programban közreműködő NSZI-n kívül a programok kidolgozói között nincs egyetlen oktatásban dolgozó állami szolgáltató intézmény sem.

A gyakorlatban az iskolák nem azt szokták mérlegelni elsősorban, hogy *melyiket* válasszák a megismert lehetőségek közül, hanem a fő szempont, hogy mekkora többletkiadással jár egy program működtetése, és ennek függvényében lehet-e egyáltalán szó *bármelyik* bevezetéséről. A programok versenyében általában az kerül előnyösebb helyzetbe, amelyet hamarabb megismertetnek egy-egy adott iskolában.

Fejlesztési célok

A gazdasági képzés fejlődése nem lehet független az oktatás egészének fejlődésétől

Közismert a hazai közoktatásban a hosszú távú, átfogó, rendszerszemléletű oktatási, képzési stratégia hiánya. Ez lehet az egyik oka, hogy miközben mindenki tudja és elfogadja, hogy a közoktatásban szükség lenne gazdasági képzésre, tulajdonképpen mindenki megelégedezett arról, hogy ki, hogyan és miből teremti meg ennek feltételeit. Ha továbbra sem lesz a közoktatásban olyan stratégia, amely az elkövetkezendő években kijelölné a legfontosabb fejlesztési területeket, akkor a gazdasági képzés nagy valószínűséggel marad a fennálló helyzet területén: az iskolák úgy boldogulnak, ahogy tudnak.

Az oktatás területén hiányzó stratégiai szemlélet oka valószínűleg visszavezethető arra, hogy a kormányzati munkából eddig általában hiányzott a stratégiai szemlélet.

Véleményem szerint ha ez megváltozna, akkor napjainkban a reális alternatívák közül bármelyiket is választja a kormány, szinte biztosan feladatául adná a közoktatásnak, hogy nagyobb szerephez kell juttatnia a gazdasági, vállalkozói képzést. Nyilvánvaló, hogy a több száz éve működő piacgazdaságokhoz a felzárkózás csak úgy lehetséges, ha elmaradásunkat a gazdasági, vállalkozói kultúra területén is pótoljuk. (Hogy mennyire van még mit pótolni, azt nap mint nap a saját bőrünkön is tapasztalhatjuk, de a tömegkommunikáció is felerősíti a gazdaság területén meglévő visszasságokat.) A gazdasági, vállalkozási kultúra színvonalának emelése az iskolákra is róna feladatokat. Ez nem azt jelenti, hogy be kell vezetni egy tantárgyat minden középiskolába, amelynek az a neve, hogy gazdasági ismeretek. A gazdasági kultúra színvonalának emelése az egész iskolát érintő komplex feladat.

Az Európai Unió és a gazdasági ismeretek

Fontos leszögezni, hogy az Európai Unió oktatáspolitikája jelenleg rendkívül nagy teret enged az önálló, nemzeti oktatáspolitikáknak és oktatási rendszereknek. Tehát szó

Közismert a hazai közoktatásban a hosszú távú, átfogó, rendszerszemléletű oktatási, képzési stratégia hiánya. Ez lehet az egyik oka, hogy miközben mindenki tudja és elfogadja, hogy a közoktatásban szükség lenne gazdasági képzésre, tulajdonképpen mindenki megelégedezett arról, hogy ki, hogyan és miből teremti meg ennek feltételeit. Ha továbbra sem lesz a közoktatásban olyan stratégia, amely az elkövetkezendő években kijelölné a legfontosabb fejlesztési területeket, akkor a gazdasági képzés nagy valószínűséggel marad a fennálló helyzet területén: az iskolák úgy boldogulnak, ahogy tudnak.

---

sincs arról, hogy az Európai Unióhoz történő csatlakozás bármilyen kényszert jelentene ezen a téren. Ez így helyes, hiszen lehetőség lenne arra, hogy az oktatáspolitikai kialakításában érdekelt valamennyi szereplő és szakértő – munkaadók, szülők, diákok, pedagógusok, az MTA szakértői, munkaerőpiaci szakértők stb. – részvételével vita bontakozzon ki a jövő évezred első évtizedére érvényes oktatáspolitikáról. Ugyanakkor az is igaz, hogy a szakképzés területén mind nagyobb jelentőségű az EU szintű szakképzési politika. Ez visszahat a közoktatásra is. Az EU oktatási, képzési prioritásai közül két fontos területet emelnék ki.

Az EU-szintű képzési politika fontos célja, hogy mindenki képes legyen a 20. század végén elterjedt korszerű kommunikációs eszközök használatára. Ebben nyilván beleértendő az Internet használata is, ám idetartoznak a jóval egyszerűbb – igaz, kevésbé látványos és drága – eszközök is, gondoljunk csak például a telefonra. Ha a konkrét eszközhasználat nem is, de általában a megfelelő szintű szóbeli kommunikáció képességének a megteremtése a közoktatás feladata (lenne).

Az EU-szintű képzési politika másik fontos célja olyan képességek, készségek fejlesztése, amelyek révén a munkavállaló önálló munkavégzésre, feladat-végrehajtásra képes. Ez egyik oldalról a képzettek általános műveltségének emelését feltételezi, másik oldalról speciális készségek, képességek – mint például döntéshozatal, kreativitás, csoportmunkában dolgozás, felelősségvállalás – fejlesztését jelenti. (Az önállóság és a csoportmunka csak látszólag mondanak ellent egymásnak. A gyakorlatban általában csoportok – teamek – dolgoznak együtt, ahol egy-egy ember egy adott szakterületet képvisel. Tehát a munkavállalónak korlátozott a lehetősége arra, hogy más szakmabelivel megvitassa a problémáját, ugyanakkor más szakmabeliekkel együtt kell működnie.)

Úgy gondolom, ez a terület (is) az egyik gyenge láncszeme a magyar közoktatásnak. Ezt már a NAT kidolgozói is felismerték, ezért kaptak helyet a követelményrendszerben az ismeretek mellett a kialakítandó képességek is. A gazdasági és vállalkozói képzés évek óta nem csak új ismeretek oktatását jelenti, hanem új módszertant is, amely megfelel az EU által kitűzött céloknak.

Az Európai Unió *valamennyi* országában oktatnak a középiskolákban gazdasági, vállalkozói jellegű ismereteket. Az elnevezés nem egységes, a Közgazdaságtan, Politikai gazdaságtan, Háztartástan és/vagy Üzleti tanulmányok elnevezést használják. A hazai gyakorlat az angol megoldáshoz hasonlít leginkább. Közgazdaságtan néven a mikro- és makroökonómia modellrendszere segítségével érthetőek meg a piacgazdaság működésére jellemző folyamatok, az üzleti ismeretek pedig általában a vállalkozás alapításához, működéséhez szükséges ismereteket tartalmazza. Mindkettő választható érettségi tárgy.

Nincs európai szintű képzési modell, amit át kellene venniük a magyar iskoláknak. A képzés tartalmát a továbbiakban is igen nagy önállósággal magunk dönthetjük el. Az integráció mégis jelentős kihívást jelent majd az iskoláknak. Az iskolát mint szervezetet, mint rendszert több területen is újra kell értelmezni.

Ma az iskolák elsősorban arra törekednek, hogy a jelennek megfeleljenek – ez is óriási erőfeszítést követel tőlük. Egy-két év múlva döbbenet fogják tapasztalni, hogy „előlről kell kezdeni mindent”, ha az alkalmi akciók összességében nem eredményezik az iskola alkalmazkodó képességének a változását.

Ugyanígy kell megközelíteni azt a kérdést is, hogy egy-egy iskola milyen gazdasági, vállalkozási jellegű ismereteket, tantárgyat oktató. Az iskola bármelyik korábban ismert program alapján bevezetheti a gazdasági képzést, amelyet napjainkban – azáltal, hogy a *semmihez* képest legalább *valamit* tanít – feltétlenül korszerűnek lehetne tekinteni. Mégsem lehet az iskola maradéktalanul elégedett, ha a diákjai nem érik el céljaikat – nem tudnak továbbtanulni vagy nem tudnak az adott régióban elhelyezkedni a munkaerő-

piacon, illetve ha a képzés tartalmát, módszertanát az iskola nem fejleszti folyamatosan, akkor idővel a ma korszerűnek számító képzés is elavulttá válik.

Az iskolának, ha európai szinten, európai módon kíván képezni, azt kellene elérnie, hogy legyen a gazdasági, vállalkozói területen széles körű alapismerettel, idegennyelv- és számítástechnikai ismeretekkel, folyamatos tanulásra, megújulásra kész, motivált oktatója. Ebből a megfogalmazásból világosan látszik, hogy nem is olyan könnyű ez a feladat.

A valódi megoldás: az iskola legyen képes bekapcsolódni azokba az EU programokba, amelyek segítségével oda mehetnek az iskola tanárai tapasztalatot, példákat gyűjteni, ahol az iskola szerint valóban szükséges, érdemes. Az európai integrációnak iskolák, tanárok, diákok szintjén is ki kell alakulnia. Ez a folyamat már megindult, az iskolák, tanárok azonban többnyire segítség nélkül birkóznak ezekkel a feladatokkal.

Tanárképzés gyökeresen megújult formában

A közoktatásban, a szakképző intézetekben gazdasági ismereteket tanítók, vállalkozásoktatók képzése állami feladat (lenne). E téren a rendszerváltást kezdő időpontnak feltételezve nyolc év a lemaradás.

A már működő középiskolai vállalkozásoktató programokkal együtt, a tanító- és tanárképző iskolák tananyagába be kell építeni a gazdasági, vállalkozási ismereteket, a vállalkozói magatartást fejlesztő módszereket. Azonnal meg kell oldani a jelenlegi oktatók problémáját, akik képesek egy új terület tanítására, de az állam ezt nem ismeri el. Meg kell vizsgálni, hogy mely tanárképző intézményben adottak leginkább akár már az 1999 februárjától beindítandó képzéshez is a feltételek; forrásokat kell biztosítani a tananyag és taneszközök kidolgozásához, illetve továbbfejlesztéséhez. (Véleményem szerint a napjainkban tanártovábbképzést kínáló, működő gazdasági, vállalkozói programokra építve nem is valami új kitalálásáról lenne szó, hanem az érintettek széles körű együttműködéséről, és ehhez az együttműködéshez kellene a feltételeket biztosítani.)

A Vállalkozásoktató Tanárok Országos Egyesülete a KOMÁ-tól kapott forrást az együttműködés alapjainak lerakására. A tanév elején három program közös tanárfelkészítőt tartott. Így lehet igazán biztosítani, hogy a tanítás megkezdéséhez minimálisan szükséges szakismereteket, módszertant, tanítási segédleteket – tanterveket, játékok, feladatok leírását – megkapják a tanárok. A korábbiakhoz képest többet nyújtó tanárfelkészítés ellenére az is egyértelműen kiderült, hogy a civil szervezetek által, alkalmilag megszer-

---

Fontos leszögezni, hogy az Európai Unió oktatáspolitikája jelenleg rendkívül nagy teret enged az önálló, nemzeti oktatáspolitikáknak és oktatási rendszereknek. Tehát szó sincs arról, hogy az Európai Unióhoz történő csatlakozás bármilyen kényszert jelentene ezen a téren. Ez így helyes, hiszen lehetőség lenne arra, hogy az oktatáspolitikai kialakításában érdekelt valamennyi szereplő és szakértő – munkaadók, szülők, diákok, pedagógusok, az MTA szakértői, munkaerőpiaci szakértők stb. – részvételével vita bontakozzon ki a jövő évezred első évtizedére érvényes oktatáspolitikáról. Ugyanakkor az is igaz, hogy a szakképzés területén mind nagyobb jelentőségű az EU szintű szakképzési politika. Ez visszahat a közoktatásra is.

---

vezett néhány napos tréningek megközelítőleg sem tudják biztosítani azt a felkészítést, amire valójában szükség lenne.

Szakmai szervezetek részvétele a döntés-előkészítésben

Az aktív oktatáspolitikai csak akkor lehet hatékony, ha megfelelő információkra épít. Korszerű információs rendszer hiányában legalább annyit meg kell tenni, hogy a döntések előkészítésekor szorosabban együtt kell működni a pedagógus szakmai szervezetekkel.

Az lenne az ideális, ha lehetőség nyílna az elmúlt évek szakmai, pedagógiai eredményeinek értékelésére, a tapasztalatok összegyűjtésére, és ezeket felhasználnák az új koncepciók kidolgozásához. Gyakorlatilag azonban a központilag támogatott kísérletek, reformok címszava alatt futó fejlesztések, valamint az önálló iskolai innováció eredményeinek értékelése egyáltalán nem, vagy elvétve, részlegesen történt meg. Teljesen esetleges, hogy egy-egy pedagógiai vagy szakmai irányzat mekkora teret kap az oktatáspolitikai szintű koncepciók létrejöttében. Az egyes oktatáspolitikai koncepciók előkészítésébe jóval hamarabb kellene bevonni az érdekelteket.

Másrészt a szakmai viták lefolytatásához erőforrások is kellene. Az összeg nagyságrendje miatt sokkal inkább arról van szó, hogy egyáltalán van-e szándék a valóban érdemi, széleskörű szakmai vitára. (Ha valamennyi szakmai-pedagógiai szervezet – közel száz van belőlük – kapna ötvenezer forint támogatást a szakmai vita megszervezésére, az összesen hatmillió forintot jelentene.) Önmagában persze nem lehet eldönteni, hogy ez sok vagy kevés, de elfogadott oktatáspolitikai stratégia hiányában és az oktatásra fordított pénzek felhasználásának nyilvánosságra hozatala nélkül ez nem is lehetséges.

Információcsere nélkül akárcsi, akármilyen „okos” tervezetet is készít, mindenképpen támadási felületet kínál. Az oktatási intézmények jelentős részében rendelkezésre állnak a korszerű kommunikációs eszközök, ezekre alapozva már „csak” a működő hálózat használatára kellene rászoktatni az elképzelések kidolgozóit.

A középiskolák és a felsőoktatási intézmények kapcsolatának erősítése

Arról már szóltam, hogy a tanárképzést nem tudom elképzelni a középiskolában tanító tanárok és a felsőoktatásban dolgozó szakemberek együttműködése nélkül.

A gazdasági képzés jelentőségét nagyban növelheti, ha világossá válna az érintettek számára, hogy ma a jogi képzés után a második legnépszerűbb gazdasági felsőoktatásba egyre inkább csak úgy lehet bekerülni, ha a felvételiző hozza magával a középiskolából az alapvető gazdasági ismereteket.

Ma teljes a káosz a tekintetben, hogy az egyes felsőoktatási intézmények mit is kérnek számon a felvételi beszélgetésen gazdasági, üzleti ismeretek címszó alatt. A felvételi szűrő jellegét nem csorbítaná, ha a tanulók és a középiskolák tudnák, mit is kell megtanulni. A nyilvánosság a középiskolai képzés színvonalát viszont feltétlenül emelné. Itt is óvni kell attól, hogy a középiskolai vállalkozói képzés gyakorlatát nem ismerők állítsák össze ezt a tudásanyagot. Lényegében a gazdasági, vállalkozói programok többsége hasonló ismeretanyagra épít, ezt kell mindenképpen kiindulásnak tekinteni.

A NAT és a gazdasági, vállalkozási ismeretek

Már 1995 elején, a NAT véleményezésekor is világosak és egyértelműek voltak azok az elvek, amelyek alapján a gazdasági képzést általánossá kellett volna tenni valamennyi iskolában.

A Vállalkozásoktató Tanárok Országos Egyesülete állásfoglalása kimondta: a vállalkozói szemléletmódnak az iskolai nevelés egészére ki kell hatnia. A NAT jellegéből világosan következett, hogy ennek a követelménynek a jelentős része nem jeleníthető meg a NAT-ban mint dokumentumban (például hogyan viszonyulnak a pedagógusok, az iskola

vezetői a diákok önálló kezdeményezéseikhez), de ismeret és követelményszinten számos elemét szinte valamennyi műveltségterületen beépíthetőnek tartottuk.

A gazdasági, vállalkozói ismeretek alapjait kezdetektől fogva az általános műveltség részének tartottuk. A NAT készítői ezt a szemléletet elismerték. A NAT-nak ebből a szempontból üzenet értéke van. Akik nyolc évvel a gazdasági rendszerváltás után sem értik, miért van szükség ezekre az ismeretekre, értékekre, azoknak lehet, hogy célszerű kötelezően előírni, mit is tegyenek. Ugyanakkor többéves tapasztalat birtokában nem győztük hangsúlyozni: túlzásoktól mentesen, valóban csak az alapok megkövetelését tartjuk fontosnak (nem kell mindenkiből vállalkozót faragni), másrészt az egységes követelmények mellett is meg kell adni a lehetőséget az alkalmazott taneszközök és módszertan sokszínűségének a megőrzésére.

Végül megszületett a jelenleg is érvényes megoldás, amely lényegében Gazdasági ismeretek címszó alatt gyűjtötte össze a gazdasággal kapcsolatos alapismereteket, illetve számos más műveltségterületbe is beépültek ilyen fejlesztési követelmények, ismeretek (pl. a Magyar nyelv és irodalom műveltségterületen követelmény az „együttműködés csoportos beszélgetés fenntartásában, részvétel vitában”, a tananyagban szerepel a „kérdőív, nyomtatvány, kérvény” megismerése, a történelem tananyagban alapvető gazdasági fogalmak szerepelnek, mint például kapitalizmus, monopólium, szabad verseny, infláció; a Földünk és környezete műveltségterületen „Magyarország gazdasági szerkezete, gazdasági fejlettsége” a tananyag.)

A NAT-ból véleményem szerint nem az következik, hogy készíteni kell egy kis füzetecskét a gazdasági alapismeretek tanításához, amelyből minden tanár felolvassa a diákoknak a tudnivalókat, vagy a tanár a tanulásban a diákok előtt egy órával előrébb tartva megtanulja a maga részét.

A gazdasági, vállalkozói kultúra hatékony fejlesztése megkövetelné számos más tantárgyat tanító kolléga együttműködését. Nyilvánvaló, hogy a közgazdászoknak – vagy más szakos már képzett, gyakorlott vállalkozásoktatónak – együtt kellene dolgozniuk a történelem-, magyar-, földrajz-, matek-, számítástechnika-tanárokkal. Ehhez valamennyi szereplőnek fel kellene ismernie, hogy ez a képzés nem egyetlen tanár problémája, hanem valamennyiüké.

Másrészt elengedhetetlen, hogy az iskola szinte valamennyi tanára lehetőséget kapjon a gazdasági, vállalkozói értékek és szemlélet megértésére. Nem véletlenül használom a „lehetőséget kapjon” kifejezést. Fontos lenne, ha az iskolákban valóban lehetőség nyílna arra, hogy a diákok a tanárokon keresztül sokféle értékkel, életfilozófiával találkozzanak. Ehhez minél több tanárnak meg kell értenie, hogy a vállalkozói értékek pozitív értékek is lehetnek, a gazdaságban nem kizárólag a sajtó által sugallt csalók, maffiózók stb. dolgoznak mint vállalkozók, ezért nem csak az elutasítás lehetséges ezekkel az értékekkel kapcsolatban. Ugyanakkor a kapitalizmust sem kell mindenkinek szeretnie.

Véleményem szerint számos ma működő gazdasági, vállalkozói program megfelel a NAT szemléletének, filozófiájának. Ezek új módszertanukból, szemléletükből – egyenrangúvá teszik az ismeretek elsajátításának követelményét a képességek fej-

---

A gazdasági, vállalkozói kultúra hatékony fejlesztése megkövetelné számos más tantárgyat tanító kolléga együttműködését. Nyilvánvaló, hogy a közgazdászoknak – vagy más szakos már képzett, gyakorlott vállalkozásoktatónak – együtt kellene dolgozniuk a történelem-, magyar-, földrajz-, matek-, számítástechnika-tanárokkal. Ehhez valamennyi szereplőnek fel kellene ismernie, hogy ez a képzés nem egyetlen tanár problémája, hanem valamennyiüké.

---

lesztésének követelményével – más tárgyak is meríthetnének. Másodlagosnak tartom, hogy ki lehet-e pipálni valamennyi címszót, fogalmat a NAT-ban felsoroltak közül. A NAT tananyaga egy adott pillanatban, adott emberek gondolkodásának a terméke. Ugyanakkor számos program több évtizedes tapasztalaton alapul, erre épültek rá a magyar sajátosságok.

Érettségi vizsga és a gazdasági, vállalkozási ismeretek

A gazdasági, vállalkozói képzésbe bekapcsolódó tanároknak előzetes várakozások szerint az érettségi reform azt jelentette, hogy talán a többi tantárgyáival egyenrangúvá válnak ezek az ismeretek.

Azonban e területet most is ugyanúgy kezelték, mint korábban: úgy tettek, mintha nem is létezne.

A napjainkban működő gazdasági, vállalkozói programok közül több alapján már ma is lehet érettségizni. Igaz, ez úgynevezett egyedi engedélyek alapján lehetséges.

Úgy gondolom, hogy számos tanár által végzett több éves munka megérett a széles körű megméréstetésre, az országos szinten történő összehasonlíthatóság megteremtésére. Ez a megméréstetés egyben a tanárok munkájának egyfajta elismerése is lehetne.

Nem kétséges, hogy előbb-utóbb el kell készíteni gazdasági ismeretekből is az érettségi vizsga követelményeit. Több helyen, többször hangsúlyoztam, hogy a kormányzati, oktatásirányítási lépések csak akkor lesznek előremutatók, ha a gazdasági képzés létezését tudomásul veszik, és erre építenek.

A Vállalkozásoktató Tanárok Országos Egyesülete készített egy tervezetet a *Gazdasági és vállalkozási ismeretek tantárgy mint közismereti tantárgy* érettségi vizsga általános követelményeire. Ezt az anyagot a döntéselőkészítők megkapták, és teljes mértékben figyelmen kívül hagyták. Határozott törekvésünk, hogy a Gazdasági ismeretek választható érettségi tárgy legyen valamennyi iskolatípusban.